

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Відхід від тоталітарних методів управління сучасним виробництвом вимагають орієнтації вищої технічної школи на підготовку майбутніх інженерів не лише з високим рівнем професійної компетентності, а й з високим рівнем духовно-моральної культури.

Наслідки технічних нововведень, як відомо, можуть виходити далеко за межі техніки. Саме тому фахівець технічного профілю повинен бути, насамперед, суб'єктом культури, здатним із позиції культури усвідомлювати і морально оцінювати загальнолюдські наслідки тих чи інших змін у технічній сфері. Майбутнє людства, як відомо, залежить не стільки від науково-технічного прогресу, скільки від моральних засад суспільства, а «застосування результатів науки – це проблема не самої науки, а етики, моралі і політики» (А. Ейнштейн).

Розв'язання зазначених завдань значною мірою залежить від науково обгрунтованої організації позааудиторної виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах. Вона покликана, по-перше, сприяти вихованню свідомого громадянина, патріота; по-друге, – задовольняти особисті потреби та інтереси студентів; по-третє, – забезпечувати реалізацію загальнокультурної складової в підготовці майбутнього інженера.

У зв'язку з цим процес пошуку моделей виховання майбутнього покоління актуалізує ретроспективу та творче використання позитивних наробок історичного досвіду організації виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах, який накопичено в Україні у другій половині ХХ століття. Звернення до означеного періоду не випадкове, оскільки саме на цей час припадає розквіт організації позааудиторної виховної роботи у ВНЗ, зокрема в технічних, а також розробка її теоретичних і методичних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність теми свідчать державні закони і програми: Національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти, закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; «Концепція національного виховання», «Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа)», в яких визначено питання виховання і розвитку особистості в навчальних закладах різного рівня акредитації.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури свідчить, що питання організації позааудиторної виховної роботи досліджувалось у різних напрямках. Так, обгрунтування теоретичних засад організації виховної роботи з молоддю здійснено в працях І. Д. Беха [1], Л. О. Белової [2], О. Вишневського [3], М. Стельмаховича [4], В. О. Сухомлинського [5], Г. П. Шевченко [6] та інших; розкриття змісту, форм позааудиторної роботи в системі підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах виконано А. М. Бойко [7], С. С. Вітвицькою [8], А. О. Денисенко [9], М. В. Донченко [10], О. М. Кобрій [11], Л. В. Кондрашовою [12], Л. В. Лисенко [13], Л. Р. Пелех [14], Г. В. Троцько [15]. Особливості організації позааудиторної роботи зі студентами з естетичного виховання досліджено А. І. Комаровою, Б. І. Х. Джабером, Ю. В. Максимчуком; соціально-педагогічні питання виховання студентства – С. Ю. Шашенко та іншими. Проблема організації позааудиторної виховної роботи у вищих навчальних закладах недержавної форми власності висвітлена В. В. Астаховою, Р. М. Абдуловим.

У контексті дослідження привертають увагу дисертації, в яких розкрито певні аспекти виховної роботи в технічних ВНЗ, зокрема питання формування загальної культури у майбутніх працівників інженерної галузі (О. В. Картавих, О. Б. Коломієць, Н. Г. Ничкало), патріотичного виховання (О. Абрамчук), фізичного виховання (Н. Борейко, С. О. Сичов), естетичного виховання (Т. Томашевська), організаційно-виховної роботи куратора (В. Петрович, С. Романова). Система ж позааудиторної виховної роботи в технічних закладах освіти другої половини ХХ ст. ще не була предметом наукових пошуків.

Аналіз сучасних теоретичних напрацювань учених та досвіду організації позааудиторної виховної роботи у вищій технічній школі дали змогу виявити низку суперечностей, які посилюють актуальність дослідження: між накопиченим позитивним досвідом з організації виховної роботи ВТНЗ і недостатнім його використанням у сучасних умовах; між усвідомленням необхідності виховання нової генерації технічної еліти й недооцінкою суто виховної діяльності викладачів, що вимагає подолання усталених уявлень (стереотипів) щодо виключно викладацької діяльності педагогічних кадрів у ВТНЗ; між наявністю виховних можливостей позааудиторної виховної роботи та незадовільною підготовкою викладачів ВТНЗ до виконання цього напрямку професійно-педагогічної діяльності.

Постановка завдання. На основі здійснення ретроспективного аналізу науково-педагогічної літератури систематизувати теоретичні ідеї й узагальнити практичні здобутки організації позааудиторної виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах в Україні у другій половині ХХ століття для творчого використання їх у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз широкого кола педагогічних джерел, досвіду роботи викладачів вищих технічних навчальних закладів освіти засвідчив, що у досліджуваній період було накопичено певний досвід організації позааудиторної виховної роботи студентів. Основними завданнями вищої технічної школи в досліджуваній період вважалося озброєння молоді професійно-виробничими навичками та організаторськими вміннями, опанування нею досягнень науки й передового досвіду, виховання в душі комуністичної моралі, здійснення фізичного розвитку, розширення естетичного кругозору.

Установлено, що в 50-60 роки ХХ століття увага офіційних кіл приділялася політичному вихованню молоді, яке передбачало формування в людини фізичних, розумових, світоглядних, моральних, естетичних та інших якостей.

Підкреслимо, що в науково-педагогічній літературі виховання розглядалося як багатогранний процес впливу на людину найрізноманітніших природних факторів – сім'ї, школи, літератури, мистецтва, засобів масової інформації тощо; як спеціально організований, цілеспрямований процес формування в людини фізичних, розумових, світоглядних, моральних, естетичних особливостей, якостей волі, рис характеру.

Особливу роль у реалізації виховних завдань як науковці, так і практичні робітники відводили позааудиторній роботі.

Рушійною силою у справі виховання студентів ВТНЗ був професорсько-викладацький склад, який повинен був забезпечити вплив на всіх студентів, враховуючи їх індивідуальні риси та особливості. У 50-60 рр. чітко простежувалась думка про те, що успіх виховної роботи залежав, перш за все, від високої теоретичної та практичної ерудиції, педагогічної майстерності професорів, доцентів та аспірантів. Усі науково-педагогічні робітники закликалися активно брати участь у вирішенні завдань виховання студентів, щоденно піклуватися про підвищення їх свідомості, про прищеплення молоді високих моральних якостей, а також висунення єдиних вимог до всіх студентів.

У ході аналізу практичної діяльності ВТНЗ 50-х років ХХ століття виявлено, що на вчених радах факультетів з участю всіх професорів та викладачів піддавались критиці викладачі, які не брали участь у виховній роботі зі студентами.

Вивчення досвіду роботи ВТНЗ засвідчило, що в досліджуваній період увага професорів і викладачів зверталася на необхідність брати участь у позааудиторній виховній роботі студентів із метою прищеплення їм любові до своєї справи, ознайомлення їх з усіма особливостями обраної професії. Невід'ємним завданням викладача при організації позааудиторної виховної роботи студентів вважалося вивчення та виявлення спільної справи, дисципліни, єдиних інтересів у колективі. У своїй практичній діяльності викладачі прагнули чимало зробити для формування студентської групи у дружній колектив для подолання пережитків буржуазної ідеології у свідомості деяких студентів, виховуючи в них уміння критично оцінювати свої вчинки й роботу, прагнення виправляти свої недоліки. Найважливішим завданням викладача під час організації виховної роботи вважав розвиток критики й самокритики у групі.

Як відомо, період 50-60 рр. характеризувався відкриттям нових вищих навчальних закладів, започаткуванням традицій, напрямів розвитку цих закладів тощо. Однією з характерних рис розвитку вищої школи зазначеного періоду, як свідчить проведене дослідження, була надмірна політизація всього навчально-виховного процесу, яка передбачала запровадження політичної спрямованості викладання, виховання в молоді почуття державного обов'язку згідно з комуністичними пропагандистськими ідеями.

Проведений аналіз досвіду організації позааудиторної виховної роботи у ВТНЗ довів, що в 50-60-ті рр. було накопичено багатий досвід щодо неразривного взаємного зв'язку технічної, організаційної та виховної роботи. Важливою ознакою періоду було посилення у студентів вимогливості самих до себе, оточуючого колективу, підвищення рівня їхньої успішності. З цією метою посилювалася робота у студентських групах. Результати роботи в цьому напрямку відображені в деяких дослідженнях того часу Н. І. Бокарьова, О. А. Неботова, П. А. Явнилович, у конкретних прикладах роботи ВТНЗ було доведено плідний та корисний вплив спільної роботи студентів на їх особистісний розвиток.

У ході дослідження встановлено, що однією з ефективних форм організації позааудиторної виховної роботи у вищих закладах освіти вважалося створення лекторіїв, в яких щотижня читалися лекції про міжнародне становище, з питань філософії, історії, літератури, музики, театру, про життя й діяльність видатних вітчизняних учених, про наукові досягнення й відкриття. Також проводилися зустрічі студентів із письменниками й поетами, читацькі конференції за участю авторів. Досвід роботи лекторіїв засвідчив, що такі зустрічі й конференції залучали завжди дуже широку аудиторію, викликали великий інтерес.

Отже, вивчення досвіду виховної роботи ВТНЗ дозволяє стверджувати, що період 50-60 рр. ХХ століття характеризувався насиченістю виховного процесу політичними ідеями. Виховна робота в навчальних закладах, а саме її зміст, форми та методи залежали переважно від соціальних, економічних та політичних умов. Політична ситуація у країні в цей історичний період знайшла відображення та залишила свій відбиток на напрямках розвитку й становлення системи освіти. Значне місце в системі виховання відводилося організації позааудиторної виховної роботи студентів. Увага керівників ВТНЗ, викладачів, практичних робітників кафедр приділялася визначенню недоліків виховного процесу та умов підвищення його ефективності.

Як свідчило проведене дослідження у 70-80 роки ХХ століття спектр основних завдань виховання молоді значно розширився. Так, увага викладачів зверталася не тільки на політичне, а й на моральне, естетичне та фізичне виховання студентства. Однак ідейно-політичне виховання залишалося на першому місці. Це пояснювалося стратегічним завданнями виховання того часу – формування політичної свідомості, класового, партійного підходу до суспільних явищ, формування почуття патріотизму та інтернаціоналізму в молоді тощо.

На відміну від 50-60-х років цей період у вищій школі характеризувався демократизацією та активізацією навчально-виховного процесу. Однією з найважливіших задач вищої школи було виховання суспільної активності молодих спеціалістів, набуття ними вмінь у суспільно-громадській, політичній та організаторській діяльності.

У ході дослідження виявлено, що однією з галузей роботи комсомолу з питань підвищення якості освіти в інститутах була робота з першокурсниками. Саме в цей період створювалися школи першокурсників, друкувалися методичні та довідкові матеріали про форми та методи роботи зі студентами. Студентство розглядалося як величезна сила, яку комітети комсомолу залучали для розвитку науково-технічної творчості молоді, підвищення її політичного та загальноосвітнього рівня, пропаганди політичних знань, культурно-масової та просвітньої роботи з населенням.

Вивчення досвіду організації позааудиторної виховної роботи у ВТНЗ у 70-80 роки дозволяє стверджувати, що виховна робота проводилася, як правило, нешаблонно: методи і форми роботи диференціювалися відповідно курсу навчання (виховні заходи, що застосовувалися на першому курсі, не давали позитивних результатів на 4 і 5 курсах);

обов'язки куратора з року у рік змінювалися, з метою запобігання повторень, що викликають пасивність із боку студентів; партійний комітет та партбюро спрямовував роботу кураторів на проведення заходів, запланованих усіма суспільними організаціями інституту. У цьому випадку роль куратора вбачалася у проведенні певних заходів у встановлені строки.

Таким чином, ефективність організації позааудиторної виховної роботи у 70-80 роки ХХ століття забезпечували різного роду студентські організації, практичні робітники ВТНЗ, використання ними різних форм і методів позааудиторної виховної роботи: відвідування групами кінотеатрів, театрів і музеїв; проведення у групах вечорів відпочинку; організація диспутів. Популярними були студентські будзагони, шефська робота у школах, колгоспах та радгоспах, педагогіка співробітництва, студентські театри (СТЕМи) тощо.

90-ті рр. ХХ ст. відзначались грандіозними перетвореннями в нашому суспільстві. У зв'язку зі здобуттям Україною незалежності та проголошенням державного суверенітету значних змін зазнала система цінностей і пріоритетів, приділялася увага пошуку нових та конструктивних шляхів розвитку як суспільства взагалі, так і системи освіти зокрема [10, с. 99].

У роботі зі студентами у 90-ті рр. особливого значення набуває організаторська діяльність. Хоча вона завжди була актуальною, на початку нового періоду зросли та ускладнилися вимоги до молоді. У світі постійних змін та конкуренції, навчання у вищих закладах освіти повинне надавати людині не тільки професійні спеціальні знання, але й ті, які знадобляться їй для роботи в будь-якій сфері, які допоможуть їй адаптуватися в складних життєвих ситуаціях.

У вищих навчальних закладах систематично організовують діяльність гуртків художньої самодіяльності; народних самодіяльних театрів, танцювальних колективів народного танцю, естрадних студій бальних та естрадних танців, циркових колективів, вокально-інструментальних ансамблів.

Отже, аналіз заходів, які проводилися у вищих навчальних закладах з організації позааудиторної виховної роботи дозволяє стверджувати, що вони сприяли вирішенню завдань морального виховання молоді.

Цікавою та корисною формою виховної роботи в 90-ті роки вважалися діяльність студентів у студентському клубі, який шляхом створення студентських аматорських об'єднань, студій та гуртків сприяє вихованню гармонійно обдарованих, естетично розвинених особистостей. Так, у Черкаському інженерно-педагогічному інституті багато уваги приділялося збереженню українських традицій. Неординарні форми творчо-художньої та культурно-дозвільної роботи сприяли відпочинку та дозвіллю студентів, об'єднували понад 600 студентів – активних учасників шоу-програм і концертів. В інституті працювали: вокально-інструментальний колектив «Аматор», хоровий колектив «Наддніпряни», молодіжна театральна студія, хореографічна студія сучасного танцю «Калина» тощо.

Цікавим на наш погляд є те, що цілеспрямована організація позааудиторної виховної роботи студентів передбачала перш за все забезпечення участі кожного студента в конкретній діяльності групи.

Як бачимо, саме в ці роки була об'єктивною потреба в посиленні діяльності в студентських групах. Це забезпечувало відчуття студентами своєї причетності до колективу, можливість реалізувати свої потреби, інтереси, здібності, освоєння форм і методів виховної роботи, розширення кола спілкування та участь у різних видах професійно-спрямованої діяльності.

З метою естетичного виховання молоді кафедрами Українського державного хіміко-технологічного університету проводилися телевізійні передачі, літературні читання, вечорниці, вечори питань та відповідей. Періодично організовувалися зустрічі студентської молоді з ветеранами праці і Великої Вітчизняної війни. Зустрічі з ветеранами війни проводилися щорічно у травні – напередодні святкування Дня Перемоги та у вересні-жовтні – коли відзначалася річниця визволення м. Дніпропетровська. У ці дні в університеті

проходили урочисті збори з концертами художньої самодіяльності, випуски святкових газет, радіотелепередач у гуртожитках.

У ході дослідження встановлено, що студентська молодь 90-х років серед телепередач віддавала перевагу молодіжним ток-шоу, музичним програмам MTV тощо, помітною виявлялася захопленість музикою західних стилів, молодіжних напрямів, що мала певний виховний вплив [10, с. 117].

Як бачимо, в 90-ті роки ХХ століття педагоги-практики великого значення приділяли проведенню позааудиторних заходів із метою естетичного виховання молоді, надавали можливість студентам самореалізувати власні творчі здібності, прагнули сформувати в них організаційні вміння і навички, необхідні в майбутній професії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у ході дослідження встановлено, що організація позааудиторної виховної роботи є багатограним і тривалим процесом, який через низку заходів забезпечував вироблення у студентів системи професійних умінь і навичок, а також їх підготовку до майбутньої професії. Ефективним фактором формування особистості майбутнього спеціаліста виступала студентська група, в якій відбувався процес формування відносин між людьми, ставлення до себе та оточуючого світу, виховання обов'язку та відповідальності за свої вчинки, забезпечувалася самореалізація та саморозкриття особистості, що мало безпосереднє значення для особистості та фахівця в майбутньому.

Встановлено, що період 50-60 років ХХ століття характеризувався насиченістю виховного процесу політичними ідеями. Політична ситуація в країні знайшла широке відображення в розвитку й становленні системи освіти. Значне місце у виховній роботі належало викладачам.

У 70-80 роках відбуваються певні зміни в системі виховного процесу. Зверталася увага на необхідність урахування художніх смаків, естетичної потреби й інтересів молоді, що забезпечувало успішність організації виховної роботи. Ефективність організації позааудиторної виховної роботи у 70-80 роки ХХ століття забезпечували існування різного роду студентських організацій, робітники ВТНЗ використовували різні форми і методи позааудиторної виховної роботи: відвідування групами кінотеатрів, театрів і музеїв; проведення у групах вечорів відпочинку; організація диспутів. Популярними були студентські будзагони, шефська робота у школах, колгоспах та радгоспах, педагогіка співробітництва, студентські театри (СТЕМи) тощо.

Зміна цінностей та пріоритетів, які відбулися в 90-ті роки ХХ століття, здійснювала вплив на молодь та суспільство взагалі. Форми та методи виховної роботи в цей час стали більш різноманітними та цілеспрямованими. Виховна робота у ВТНЗ, як свідчить проведене дослідження, здійснювалась на факультетському та загальноуніверситетському рівнях за такими напрямками: організація громадянського та патріотичного виховання як складових національного виховання; організація морально-естетичного, трудового, фізичного виховання (кураторські години, відвідування музеїв, КВК, конференції, спортивні спортакіади, брейн-ринги тощо); створення умов для самореалізації особистості студента з урахуванням спеціалізації навчання; формування організаторських навичок у майбутніх інженерних кадрів. У цей період студентам було надане право активної участі в управлінні різними сферами життєдіяльності ВНЗ, право вибору форм і методів організації самоврядування. Подальший розвиток та дослідження специфіки взаємодії суб'єктів виховного процесу, визначення ролі самоврядування у формуванні особистості фахівця інженерної галузі дозволить розв'язати існуючі суперечності в організації позааудиторної виховної роботи у ВТНЗ.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований виховний процес – сходження до людяності. – в кн: Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992—2002.: зб. наук. пр. / Акад. пед. наук України. – Х. : "ОБС", 2002. – Ч. 1. – С. 69–83.

2. Белова Л. О. Виховна робота ВНЗ: питання теорії та практики. / Л. О. Белова. – Х. : Вид-во НУА, 2004. – 264 с.
3. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів, 1996. – С. 16–54.
4. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: [навч. посіб.] / М. Стельмахович. – К.: ІСДО, 1996. – 290 с.
5. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива. Методика воспитания коллектива / В. А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1975. – 239 с.
6. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: [навч.-метод. посіб.] / Г. П. Шевченко. – К.: Рад. шк., 1985. – 144 с.
7. Бойко А. М. Концептуальні основи особистісно-соціального виховання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992—2002 : зб. наук. пр. / Акад. пед. наук України. – Х. : "ОВС", 2002. – Ч. 1. – С. 116–134.
8. Вітвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи: [метод. посіб. для студ. магістратури] / С. С. Вітвіцька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
9. Денисенко А. О. Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / А. О. Денисенко. – Х., 2008. – 20 с.
10. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / М. В. Донченко. – Х., 2004. – 22 с.
11. Кобрій О. М. Методика позаурочної діяльності: [навч. посіб. для студ. пед. закладів] / О. М. Кобрій, М. М. Чепіль. – Дрогобич: Відродження, 1999. – 150 с.
12. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов пединститутов к профессиональной деятельности: дис. .... д-ра пед. наук / Л. В. Кондрашова. — М., 1989. – 363 с.
13. Лисенко Л. В. Педагогічні умови забезпечення професійно орієнтованої виховної роботи в студентській групі: дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. / Лариса Вікторівна Лисенко. – Х., 1998. – 198 с.
14. Пелех Л. Р. Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00. 04 "Теорія та методика професійної освіти" / Л. Р. Пелех. – К., 2001. – 20 с.
15. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у педагогічних навчальних закладах: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01 / Ганна Володимирівна Троцко. – К., 1997. – 367 с.

Резніченко О. М.

Досвід організації позааудиторної виховної роботи у вищих технічних закладах у другій половині ХХ століття

Наведено ретроспективний аналіз науково-педагогічної літератури, систематизовано теоретичні ідеї й узагальнено практичні здобутки організації позааудиторної виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах в Україні у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: позааудиторна виховна робота, культура, мораль, вища технічна школа, сім'я, література, мистецтво, досвід роботи.

Резніченко Е. Н.

Опыт организации внеаудиторной воспитательной работы в высших технических заведениях во второй половине ХХ века

Приведен ретроспективний аналіз науково-педагогічної літератури, систематизуються теоретичні ідеї і обобщаються практичні досягнення організації внеаудиторної воспитательной работы в высших технических учебных заведениях в Украине во второй половине ХХ века.

Ключевые слова: внеаудиторная воспитательная работа, культура, мораль, высшая техническая школа, семья, литература, искусство, опыт работы.

E. Reznichenko

Experience of Organization of Extra Auditorium Educator Work in Higher Technical Establishments in the Second Half of XX Century

The article showed the retrospective analysis of scientifically-pedagogical literature. The author systematized theoretical ideas and summarized practical achievements of organization of extra auditorium educator work in higher technical educational establishments in Ukraine in the second half of XX of century.

Key words: extracurricular educational activities, culture, morality, higher technical education, family, literature, art and experience.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2012 р.